Een Rotterdams dagbladpaleis

De grootstedelijke illusies van het *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1927-1940¹

André van der Velden

Op dinsdag 18 oktober 1927 brak het *Rotterdamsch Nieuwsblad* een record. Op één dag werden bij het aanneembureau van de krant 1080 zogenaamde 'Kleintjes' opgegeven. 'Kleintje' was de *Nieuwsblad*-benaming voor korte advertentieteksten waarin men van alles en nog wat te koop of te huur vroeg of aanbood. 'Een echte berenjas' bijvoorbeeld, 'geschikt voor chauffeur, middelmatig persoon', 'damesbont voor een spotprijs', 'een flinke broodwagen met een jongen werkhond', of gewoon een kachel, fornuis of zolderkamer. Om de Rotterdamse bevolking tot die recordprestatie van 1080 aangemelde 'Kleintjes' te brengen, nam het *Nieuwsblad* overigens wel zijn toevlucht tot een vorm van doping, want enige dagen tevoren verscheen in de krant de aankondiging, dat iedereen die vanaf maandag 16 oktober naar het gebouw van de krant zou komen voor het opgeven van een 'Kleintje', een verrassing tegemoet kon zien. Wat voor verrassing is onbekend, maar duidelijk is wel dat het lokkertje werkte.

De toeloop van al die hebbelijke, kleine adverteerders interpreteerde het *Nieuwsblad* als een 'aangename waardering van zijn enorme publiciteitskracht' en bovendien als 'een voorteken van den hooger en bloei' die de krant in zijn nieuwe omgeving te wachten stond. Die nieuwe omgeving was de hoek van het Slagveld en de Schiekade, een plek die we in het huidige Rotterdam daar moeten zoeken waar de Schiekade uitkomt op het Hofplein, min of meer op de stoep van het Shell-gebouw. Drie dagen voor het verbreken van het advertentierecord was het *Rotterdamsch Nieuwsblad* hiernaartoe verhuisd vanaf de Zuidblaak. Daar was de krant vanaf de oprichting in 1878 gevestigd geweest, en uitgegroeid tot het grootste lokale dagblad van Rotterdam, met in de jaren twintig een dagelijkse oplage van zo'n honderdduizend kranten.²

Die groei van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* was één van de redenen van de verhuizing. In de loop der jaren was de vestiging aan de Zuidblaak wel wat verruimd door nog een tweetal aangrenzende panden te kopen, de papiervoorraad elders op te slaan en de kelders uit te graven, zodat daar

plaats kwam voor nieuwe rotatiepersen. Halverwege de jaren twintig was de rek er echter definitief uit en werd besloten het bedrijf te verplaatsen. Of liever gezegd: werd besloten het bedrijf *alsnog* te verplaatsen, want eigenlijk was de beslissing om naar de hoek Slagveld/Schiekade te gaan al tien jaar eerder genomen. Ook toen, in 1915, had dat te maken met een behoefte aan meer ruimte, maar daarnaast was nog een andere factor in het spel: het in 1909 op instigatie van burgemeester Zimmerman door de gemeenteraad genomen besluit om een nieuw stadshart te bouwen dat Rotterdam het aanzien moest geven van een moderne metropool. Als locatie voor dit nieuwe stadshart koos het gemeentebestuur de westelijke grens van de oude stadsdriehoek, bestaande uit de Coolsingel en de Coolvest, in het noorden afbuigend naar het Hofplein.³

Het hart van een 'moderne metropool'

Oostelijk van de as Coolsingel-Hofplein lag in 1909 nog het Zandstraatkwartier, ook bekend als 'de Polder': een gebied van smalle straatjes, sloppen en stegen, die met elkaar de rosse buurt van Rotterdam vormden. Er gebeurde van alles dat het daglicht niet kon velen en het besluit om een nieuw stadscentrum te bouwen bood een prachtige gelegenheid om die poel van verderf voor eens en altijd te dempen. Het complete Zandstraatkwartier werd onteigend, ontruimd en afgebroken. Tegelijkertijd werden met het puin van de Polder de Coolsingel en de Coolvest gedempt, zodat men die kon gaan veranderen in wat een grootstedelijke boulevard van Parijse allure moest worden. De eerste stap in die richting was de bouw van een nieuw stadhuis. Het verrees precies op de plek van het voormalige Zandstraatkwartier en symboliseerde daarmee hoe penoze en schuinsmarcheerdere uiteindelijk hadden moeten wijken voor de verbreiders van orde en gezag. Overigens spreekt het vanzelf dat de penoze en de schuinsmarcheerdere wel weken, maar niet verdwenen. Na een daverend slotfeest op de oudejaarsavond van 1910 zochten uitbaters en klandizie van de café's, danspaleizen, hoerenkasten en tingeltangels in het Zandstraatkwartier een halve kilometer naar het zuiden een nieuwe stek aan de Schiedamsedijk, om daar de louche en minder louche zaken voort te zetten waarvoor in een grote havenstad nu eenmaal altijd een markt bestaat. En zelfs op de oude locatie bleef nog een zweem hangen van het vertier dat er ooit heerste, getuige althans de Rotterdamse schrijver en journalist Ben Stroman, die het nieuwe stadhuis ooit typeerde als 'dat magistrale draaiorgel'.⁴

Dit door Henri Evers ontworpen instrument van de stedelijke overheid stond nog in de steigers, toen de directie van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* in 1915 besloot de burelen van de krant te verplaatsen naar de hoek van het

Hofplein en omgeving zoals afgebeeld op de kaart 'Rotterdam omstreken 1930', uitgegeven door het Gemeentearchief Rotterdam (1984). Het Rotterdamsch Nieuwsblad-gebouw ligt op de kaart links bovenin, boven het plantsoentje 'Slagveld'.

Bron: Gemeentearchief Rotterdam

Slagveld en de Schiekade. Deze locatie lag exact in het verlengde van de toekomstige Coolsingelboulevard en keek tevens uit over het aan de overzijde van de Schie gelegen Hofplein. Met andere woorden: de nieuwe vestigingsplaats lag precies op het noordelijke hoekpunt van het gebied waar het nieuwe centrum van de wereldstad Rotterdam zou verrijzen.

Voordat het *Nieuwsblad* er zijn oog op liet vallen, zat op deze plaats het hotel en – zoals wij het nu zouden noemen – zalencentrum 'De Vereeniging'. Eind 1915 kondigde de eigenaar de openbare verkoop van z'n inboedel aan en werd bekend dat het *Nieuwsblad* de gebouwen van 'De Vereeniging' had opgekocht. De burens vermoedden onmiddellijk wat de bedoeling was en dus kreeg het *Nieuwsblad* diverse aanbiedingen om voor een fors bedrag nog een aantal andere, belendende percelen over te nemen. Misschien waren de eigenaren van de krant daar ook wel op ingegaan, als ze haast hadden willen maken met de verhuizing. Maar ondanks aanvallende tekenen in die richting, kwam het daar vooralsnog niet van. De oorzaak was de Eerste Wereldoorlog. Naarmate die zich voortsleepte werden bouwmaterialen schaarser en duurder, zorgden oplopende papierkosten

voor een fikse verhoging van de productiekosten van de krant en bleken de nieuwe, Duitse rotatiepersen die men op het oog had niet meer leverbaar tegen een acceptabele prijs. Gevolg was dat de verhuizing op de lange baan werd geschoven en het gebouwencomplex van De Vereeniging voorlopig gebruikt werd voor de opslag van papier en om het wagenpark van de krant te stallen.⁵

Niet alleen het *Rotterdamsch Nieuwsblad* kreeg last van de oorlog. Hetzelfde gold voor de gemeentelijke overheid, die haar inkomsten uit haven-gelden zo drastisch zag teruglopen, dat zij alle mooie plannen voor een nieuw stadshart niet langer kon verwezenlijken. De bouw van een nieuw hoofdstadskantoor, direct naast het stadhuis, kwam nog wel tijdens de oorlogsjaren op gang, maar vervolgens stokte het proces. Het vlak voor de Eerste Wereldoorlog op stapel gezette plan voor de Meent-doorbraak tussen Coolsingel en Goudsesingel kon slechts tergend langzaam worden uitgevoerd. Voor het Hofpleingebied werden jarenlang alleen nog maar plannen gemaakt en vervolgens afgekeurd, omdat ze te duur uitvielen. De verdere bebouwing van de Coolsingelboulevard schoot evenmin op en werd groten-deels afhankelijk van de plannen en het geld waarmee particulieren op de proppen kwamen. Echter, op andere niveaus ging de transformatie van het Rotterdamse stadshart tot het centrum van een 'moderne metropool' wel degelijk in een rap tempo door. Op het niveau bijvoorbeeld van de nieuwe overburen van de stadsbestuurders die naar de Coolsingel verhuisd waren: de ondernemingen in het amusementsbedrijf.⁶

Al sinds de laatste decennia van de negentiende eeuw was ook het direct ten westen van Coolsingel en Coolvest gelegen gebied zich gaan ontwikkelen tot een centrum van publieke vermakelijkheden. Het karakter van dit uitgaansgebied was echter anders dan dat van het Zandstraatkwartier. Waar de Polder een tamelijk ruige en proletarische atmosfeer ademde, daar deden de ondernemers aan de overkant van het water hun best om hun uitspanningen en theaters een degelijke, nette uitstraling te geven, om een evenzo degelijk en net publiek te trekken. Je zou kunnen zeggen dat de betreffende ondernemers – mensen als Carl Pfläging van de Place des Pays Bas en later het Circus-Variété, de vanuit het Zandstraatkwartier 'overgestoken' Samuel Soesman van het Casino-Variété en Frans Goeman van de Tivoli Winter-tuin – probeerden zich te spiegelen in de glans van de twee meest respectabele vermaakinstellingen die van oudsher al in dit gebied gevestigd waren, de Rotterdamse Schouwburg en de Diergaarde. Zij het dat de Pflägings, de Soesmannen en de Goemannen er wel voor waakten niet zo respectabel te worden dat ze – gelijk de bespelers van de Schouwburg – te weinig publiek zouden trekken om het hoofd financieel boven water te kunnen houden. Op de Rotterdamse markt voor vermaak en vertier was het nu eenmaal vanouds een gegeven dat zelfs in de betere kringen de trek in amusement groter

was dan de honger naar hoge kunst, dus een nummertje damesworstelen kon zo af en toe best, ook ten westen van Coolsingel en Coolvest.⁷

Die marktstrategie werkte prima, want dit 'commerciële amusementsbedrijf in een nette burgermansjas' kwam in de jaren rond 1900 tot grote bloei. Rotterdam – en met name het uitgaansgebied westelijk van Coolsingel en Coolvest – kreeg een landelijke reputatie als bolwerk van het variété- en revuethater, van waaruit sterren als Johan Buziau, Koos Speenhoff en de diverse telgen uit de familie Davids werden gelanceerd. Vervolgens werd het vaandel overgenomen door het bioscoopbedrijf. Eerst was de kinematograaf in Rotterdam – zoals overal elders – nog een kermisact of een bij tijd en wijle geëngageerd nummer in een variété-programma, maar vanaf 1908 kreeg Rotterdam z'n eerste, vaste en het hele jaar door in bedrijf zijnde bioscooptheaters. Daarvan werd het merendeel ook weer volgens diezelfde marktstrategie werd geëxploiteerd: populair vermaak, soms met een pikant tintje, maar wel zorgvuldig gekleed in die respectabele burgermansjas. Vanwege zijn lagere exploitatiekosten was de bioscoop nog beter dan het revue- en variététheater in staat om het (tijdelijk) aantrekken van die jas betaalbaar te maken voor een zo breed mogelijk publiek; inclusief het publiek dat zich normaal gesproken zo'n jas helemaal niet kon veroorloven en zich er eigenlijk ook niet zo senang in voelde. Vandaar dat het amusementsbedrijf na de intrede van de vaste bioscoop nog sterker kon groeien dan voordien, en ook buiten de traditionele uitgaanscentra vestigingen kreeg. Niettemin: het gebied westelijk van Coolsingel en Coolvest bleef een zwaartepunt, met op den duur een drietal bioscopen aan de Coolsingel zelf en twee op de Kruiskade, waaronder het in 1928 verrezen en maar liefst 1600 stoelen tellende Luxor-Palast van de Duitse Ufa. Bovendien koos in het woonhuis boven de Cinema Royal aan de Coolsingel de man domicilie, die als geen ander het commerciële amusement in een voor velen betaalbare, nette, in zijn geval zelfs chique, zij het wat opzichtige burgermansjas verpersoonlijkte: Abraham Tuschinski. Net als Soesman, begon Tuschinski ooit in het Zandstraatkwartier, maar ook toen al met een uiterst keurig ogende bioscoop, waar als toppunt van respectabiliteit borstbeelden van Koningin Wilhelmina en Prins Hendrik het filmdoek flankerden. Met het Zandstraatkwartier moest ook Tuschinski het veld ruimen, maar dat weerhield hem er niet van om in de daaropvolgende jaren één van de voortrekkers te worden van het lokale bioscoop- en amusementsbedrijf. Met al zijn pracht en praal, zijn presentaties – zowel *live* als op het filmdoek – van internationaal vermaarde sterren, zijn uitbundige lichtreclames en reuzenaffiches, publiciteitsstunts en zelfs het van buiten de stad toestromende publiek, in het gebied rond Coolsingel en Hofplein hielp het de *illusie* creëren, dat hier echt zoiets ontstaan was als een wereldstad. Dat de Coolsingel daarbij feitelijk een 'wereldboulevard van Nergenshuizen naar Niemandsland'⁸ bleef en je na het passeren van het

Hofplein meestal weer direct terechtkwam in het negentiende-eeuwse Rotterdam, dat oudere inwoners zich herinnerden als een dorp waarin niets mondains of kosmopolitisch te vinden was,⁹ dat alles deed er niet zoveel toe. Zolang dat gebied van Hofplein en Coolsingel maar als een wereldstedelijk toneel 'bespeeld' kon blijven worden en als (semi-)virtuele werkelijkheid overeind te houden was, konden degenen die dit toneel betraden er het soort 'real life experiences' opdoen, dat de huidige Rotterdammers soms brengt tot het waanidee te leven in het 'Manhattan aan de Maas'.¹⁰

Acteur op het toneel van grootstedelijke illusies

Toen het *Rotterdamsch Nieuwsblad* in oktober 1927 ten langen leste dit toneel van grootstedelijke illusies betrad, stond bij voorbaat vast dat de krant geknipt was om er een hoofdrol op te vervullen. Immers, al jaren voordat burgemeester Zimmerman zijn ambitieuze visie presenteerde, was het *Nieuwsblad* zich aan het oefenen in exact dezelfde vaardigheid, op grond waarvan de ondernemers in het amusementsbedrijf zo'n belangrijke bijdrage wisten te leveren aan het creëren van een grootstedelijke ambiance in het nieuwe centrum van Rotterdam. Die vaardigheid betrof het creëren van spectaculaire, vaak geësceneerde werkelijkheden met een hoge amusementswaarde en ook in het geval van het *Nieuwsblad* stond het ontwikkelen daarvan in het teken van de commercie. De oprichter van de krant, A.W. Sijthoff, was al vanaf het eerste begin in 1877 van plan om van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* een 'volksblad voor het grote publiek' te maken, maar pas nadat zijn zoon Cornelis Sijthoff in 1885 directeur en vervolgens in 1892 de enige eigenaar van de krant geworden was, lukte het deze strategie volledig door te zetten.¹¹ Een belangrijk middel om het *Nieuwsblad* ook echt populair te maken, werd het leveren van amusement en spektakel in velerlei vormen.

Om te beginnen was er het nieuws. De selectie en presentatie daarvan in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* vertoonde trekken van wat wij nu *infotainment* noemen: veel lokaal nieuws, gebracht op een sappige manier, niet wars van de nodige sensatiezucht als dat zo uitkwam en doorspekt met veel *human interest*. Wie de leggers van de krant uit de jaren tien en twintig bekijkt, krijgt soms de indruk dat je toentertijd in Rotterdam nauwelijks meer van je keukentrapje kon vallen of ongelukkig met een schroeven-draaier kon uitschieten, zonder de krant te halen.¹² Voor de pechvogels die zich hinkend en bloedend bij een eerstepostpost meldden was dat vast niet altijd even leuk, maar naar de kennelijke inschatting van de *Nieuwsblad*-redacteurs was het voor hun lezers smullen, en dus handel.

De Coolsingel bij nacht met achterin, een beetje rechts van het midden de lichttoren van het Rotterdamsch Nieuwsblad, als markering van het noordelijk uiteinde van de Coolsingel.

De foto is genomen vanaf het uiterst westelijke uiteinde van het dakterras van de Bijenkorf van Dudok

Bron: *De schoonheid van ons land, dl. II 'De Steden'* (Amsterdam, Contact 1941, p. 93)

Maar ook buiten de pagina's van de krant – en daar wil ik me hier op concentreren – leverde het *Rotterdamsch Nieuwsblad* spektakel en amusement, met name in en om het eigen gebouw aan de Zuidblaak. Viel er bijvoorbeeld binnen het koninklijk huis iets te vieren, een ambtsjubileum, een huwelijk of een geboorte, dan pakte het *Nieuwsblad* uit door het eigen gebouw feestelijk te versieren en te verlichten. Verder organiseerde de krant geregeld tentoonstellingen en aan de buitengevel was er het zogenaamde 'zwarte bord', waarop groot nieuws onmiddellijk na het bekendworden in steekwoorden gepresenteerd werd aan het publiek op straat. Natuurlijk in de verwachting dat menig passant, nieuwsgierig geworden, meteen de krant zou kopen om het complete verhaal te lezen. Tevens werd dit 'zwarte bord' gebruikt om op verkiezingsdagen heet van de naald de uitslagen bekend te maken aan de Rotterdamse bevolking, die bij zulke gelegenheden al bij voorbaat en massaal naar de Blaak en het aangrenzende Beursplein kwam om het *moment suprême* af te wachten. Kwam het zo uit, dan schrok het *Nieuwsblad* zelfs niet terug voor spektakels waarbij van amusement eigenlijk helemaal geen sprake meer was. Zoals in de zomermaanden van 1892, toen in Rotterdam weer eens de

cholera huishield en het *Nieuwsblad* aan de Zuidblaak een drankje liet uitdelen, dat behalve een medicijn tegen de cholera ook nog een probaat voorbehoedsmiddel heette te zijn. Nam je zelf een fles mee om het bocht in te doen, dan kreeg je het gratis, kwam je zonder fles, dan moest je nog 10 cent betalen ook voor de door het *Nieuwsblad* geleverde fles en kurk!¹³

Dit creëren van vermaak en evenementen trok en bond niet alleen lezers, het leverde tevens nieuws en dus extra kopij voor het *Nieuwsblad* op. Hoe groter de happening, hoe meer er over te schrijven viel, zowel voor- als achteraf. Wat dat betreft vergrootte de verhuizing naar de hoek Slagveld/Schiekade de mogelijkheden aanzienlijk, omdat het *Nieuwsblad* daar aan een veel grotere open ruimte kwam te liggen dan aan de Zuidblaak. Bovendien was de locatie vanaf de Coolsingel alsook vanuit de richting Hofplein-Langebrug-Pompenburgsingel-Goudsesingel van heinde en verre te zien, zelfs al werd die tweede zichtlijn enigszins hinderlijk doorkruist door de ijzeren bogen van het luchtspoor. Over de manieren waarop het *Nieuwsblad* de grote, open ruimte rondom het nieuwe gebouw voor zijn publiciteitsstunts in gebruik nam, zullen we het hieronder nog hebben, maar eerst iets over de zichtbaarheid van de locatie.

Om die niet alleen van nabij, maar ook over de langere afstand zo optimaal mogelijk te maken, liet de directie op het dak van het nieuwe pand in grote, verlichte letters de naam van de krant installeren: voluit 'Rotterdamsch Nieuwsblad' aan de Slagveldzijde, alleen 'Nieuwsblad' aan de kortere zijde van het gebouw, die grensde aan de Schiekade. Daar tussenin, precies op de hoek van Slagveld en Schiekade, kwam de grootste attractie, namelijk een lichtkrant. Van rechts naar links schoof voortaan het laatste nieuws in verlichte letters bovenlangs de dakrand van het krantenkasteel. Juist door de beweging van de letters trok het lichtbord extra de aandacht, zeker 's avonds, als met name in de richting van de Coolsingel nog veel meer lichtreclames de aandacht van de passanten probeerden te trekken.

Het gebouw van het Rotterdamsch Nieuwsblad, met op de rechterhoek het paneel van de lichtkrant. Op het dak (niet zo goed zichtbaar) het onderste gedeelte van de lichttoren. Uiterst rechts is nog een stukje zichtbaar van café-restaurant C.N.A. Loos.
Bron: Spaarnestad Fotoarchief, overgenomen uit Halbertsma & Van Ulzen (red.) *Interbellum Rotterdam, Rotterdam 2001*, p. 140

De Coolsingel met
links achterin het
gebouw van het
Rotterdamsch
Nieuwsblad met op
het dak de
lichttoren.
Bron: Spaarnestad
Fotoarchief,
overgenomen uit:
Halbertsma & Van
Ulzen (red.)
Interbellum
Rotterdam,
Rotterdam 2001,
p. 239

Dat het *Nieuwsblad* er inderdaad op uit was om zich al van verre 'in de kijker te spelen', bewijst de uitbreiding van de lichtreclame op het dak van het gebouw aan het begin van de jaren dertig. De directe aanleiding tot deze uitbreiding lijkt de opening te zijn geweest van de Bijenkorf in oktober 1930. Het gloednieuwe, door Dudok ontworpen warenhuis lag op de hoek van het Van Hogendorpsplein en de Schiedamse Singel en vormde daarmee de zuidelijke afsluiting van de Coolsingelboulevard. Kwam je vanuit het noorden de Coolsingel op gelopen of gereden, dan keek je recht tegen de kopgevel aan, die niet alleen opviel omdat hij hoger en vooral veel strakker, moderner was dan de rest van de omringende bebouwing, maar ook omdat Dudok op de uiterste, (vanaf de Coolsingel gezien) linker hoek ervan, een nog eens zo hoge, ranke toren plaatste, met vlak onder de top een soort grote, elektrische toorts. Temeer omdat die toren met toorts exact in de rooilijn stond van het stadhuis en het toen nog niet gebouwde, maar al wel geplande beursgebouw, solliciteerde de nieuwe Bijenkorf er als ware naar te worden waargenomen als de bekroning van de nieuwe Coolsingel.

Eind maart 1931, een klein halfjaar na de opening van de Bijenkorf, kwam het antwoord van het *Rotterdamsch Nieuwsblad*: een lichttoren, geplaatst op het hoogste gedeelte van het gebouwencomplex op de hoek Slagveld/Schiekade en – als je het op de stadsplattegrond bekijkt – ook vrijwel exact in het verlengde van diezelfde rooilijn van beurs en stadhuis, maar dan doorgetrokken in noordelijke richting. Weliswaar was de toren van het *Nieuwsblad* een heel stuk lager dan die van de Bijenkorf, maar daar stond tegenover dat hij veel meer licht uitstraalde dan z'n tegenhanger aan het zuidelijke uiteinde van de Coolsingel. Het best was dat effect waarneembaar bij nacht, vanaf het over de Coolsingel uitkijkende dakterras van de Bijenkorf, dat van het begin af aan geliefd was bij fotografen en kunstenaars, die een totaalbeeld van de Rotterdamse wereldstadboulevard wilden vastleggen. Midden op die totaalbeelden zie je steeds weer de toren van het *Nieuwsblad* oprijzen, het duidelijkst op de nachtopnamen.¹⁴ Het opsteken van zulke 'verlichte wijsvingers', te weten aandachttrekkers, werkte kennelijk aanstekelijk. Want toen Dirk Reese in 1930-31 op de hoek van de Coolsingel en de Aert van Nesstraat zijn Atlanta-hotel liet bouwen, verreezen op het dak en de voorgevel van dat gebouw zelfs twee van zulke lichtzuilen, terwijl er ook nog één verscheen boven de ingang van Reese's dancing Pschorr, die tegenover het dagbladpaleis van het *Nieuwsblad* in de noordelijke bocht van de Coolsingel lag. In het geheel gezien bleef dat echter gerommel in de marge. Waar het – symbolisch gezien – echt op neerkwam, was dat vanaf het begin van de jaren dertig de Coolsingel niet langer een wereldstadboulevard was 'van Nergenshuizen naar Niemandsland', maar één van *Nieuwsblad* naar Bijenkorf en *vice versa*.

Uitzicht op het andere, zuidelijke uiteinde van de Coolsingel, met rechts achterin de Bijenkorf met lichttoren van Dudok. De bebouwing v.r.n.l.: Erasmiaans Gymnasium, café de Unie en de Passage; links het (open) voorterrein van het Coolsingel-ziekenhuis.
Bron: Spaarnestad Fotoarchief, overgenomen uit: Halbertsma & Van Ulzen (red.) *Interbellum Rotterdam*, Rotterdam 2001, p. 240

Beschuit en spelen

Het plaatsen van de lichtzuil was nog een relatief subtiel *statement*, waarmee het *Nieuwsblad* als het ware volgde in een (licht-)spel dat in eerste instantie door anderen op het grootstedelijk toneel gebracht werd. Vaak genoeg echter eiste het *Nieuwsblad* voor zichzelf de hoofdrol op en zoals gezegd bood de nieuwe locatie op de hoek Slagveld/Schiekade daartoe uitstekende mogelijkheden. Een eerste, bescheiden verkenning van die mogelijkheden vond al kort na de verhuizing plaats, toen op 18 oktober 1927 'de Rotterdamsche Postharmonie een ovatie [bracht] voor de nieuwe *Nieuwsblad*-gebouwen aan de zijde van het Slagveld'. Even na achten in de avond 'naderde de door fakkeldragers omgeven en door een dichte massa belangstellenden omstuwde stoet'. Drie marsen stonden op het programma en 'niet zoodra had de eerste weerklonken, of het bestuur van de Postharmonie werd in de ruime, verlichte Tijdingzaal van het *Nieuwsblad* genoodigd'. De directeur van de krant, E.W. Geerling, sprak een dankwoord, 'een "leve de Rotterdamse Postharmonie" weerklonk', terwijl 'deze zelfde uitroep (...) tegelijkertijd op het Lichtbord ten beste [werd] gegeven' en uiteindelijk trok de stoet onder tromgeroffel weer af, 'welks weg huiswaarts opnieuw langs de *Nieuwsblad*-gebouwen leidde'. Het verslag van deze happening eindigde met de aankondiging dat 'hedenavond omstreeks half negen (...) de Rotterdamsche Harmoniekapel aan de beurt [was]' om de volgende muzikale ode aan het *Nieuwsblad* te komen brengen.¹⁵

Zoals gezegd, dit was slechts het bescheiden begin. Het grote werk kwam pas later, bijvoorbeeld op zondag 4 mei 1930, toen het *Nieuwsblad* het hele Hofpleingebied tot een virtueel voetbalstadion transformeerde. Op die zondagmiddag speelde het Nederlands elftal in het Olympische Stadion in Amsterdam tegen de Rode Duivels en volgens een procédé dat al eerder was toegepast aan de Zuidblaak, bood het *Rotterdamsch Nieuwsblad* de bevolking van de Maasstad de mogelijkheid om deze wedstrijd ook 'live' mee te maken, maar dan wel in wat de krant zelf het '*Nieuwsblad*' of het 'Hofplein-stadion' noemde. Als onderdeel van de omvangrijke publiciteitscampagne waarmee deze stunt werd voorbereid – de eerste berichten verschenen al kort voor 1 april – legde de krant op 2 mei nog even aan zijn lezers uit hoe het ook alweer werkte:

'Voor het volgen van de *Nieuwsblad* demonstratie van de Zondag a.s. te Amsterdam te spelen wedstrijd Holland-België, zal men goed doen de hieronder staande *gegevens* in zich op te nemen: Op een groot bord, waarop een voetbalveld geconstrueerd is en welk bord op het balkon van de eerste etage van ons Hoofdgebouw aan de Schiekade is geplaatst, zal een aan een stok verbonden kleine voetbal worden voortbewogen, welke

kleine voetbal zich precies over het imitatie-veld zal bewegen, als de echte bal te Amsterdam over het echte veld. Wordt de bal door een Nederlandsche speler gespeeld, dan wordt de oranje helft van de bal naar voren gedraaid, speelt een Belgische speler, dan de witte helft. De bal blijft steeds in beweging. Wordt de bal op een bepaalde plaats stilgehouden, dan beteekent dit, dat er een vrije schop, een doelschop, een hoekschop, of een strafschop wordt genomen, dan wel dat de bal wordt ingegoooid. Is de oranje helft van de bal boven, dan is de schop of de worp voor Nederland, is de witte helft boven, dan voor België. De voetbalenthousiasten, die we Zondag verwachten, zullen uit de plaats, waar de bal wordt stilgehouden wel opmaken, wat er aan de hand is. Wordt er een doelpunt gemaakt, dan blijft de bal een oogenblik in het doel liggen. Men diene er rekening mee te houden, dat als in de tweede helft de elftallen van doel gewisseld hebben, op het imitatieveld de elftallen, zowel vóór als na de rust, dezelfde helft van het veld blijven bespelen'.¹⁶

Om de verbeelding van de toeschouwers nog verder te stimuleren, waren op de straat rondom het *Nieuwsblad*-gebouw publieksvakken afgebakend en zelfs was er een speciale 'jongenstribune' opgericht: net als in een echt voetbalstadion. Het 'Hofplein-stadion' stroomde die zondag vol als nooit tevoren, al kwam dat niet alleen door de voetbal-demonstratie. Als speciale attractie tijdens de rust had het *Nieuwsblad* namelijk nog de ballonvaarder W. Pottum geëngageerd, die vanaf het 'courantenkasteel' voor het eerst in zijn leven een 'dakstart' zou maken. En inderdaad, 'juichend nagestaard door tienduizenden' schoot de '*Nieuwsblad*-ballon den blauwen hemel tegemoet', daarmee tevens een voetbaltoto in gang zettend, want al stijgend wierp Pottum een groot aantal strooibiljetten uit en 'wie zoo'n papiertje bemachtigde, kon er een voorspelling over den afloop van den wedstrijd op doen, met kans op een prijs'. Na dit pauzenummer ging in Amsterdam de tweede helft van de interland van start, waarop ook in Rotterdam 'de kogel weer walste over het groene bord, nu weer eens foxtrottend, dan weer charlestonnend, in voortdurende actie'. Drie kwartier later eindigde de wedstrijd in een 2-2 gelijkspel en om kwart over vier werd Pottum teruggevonden in de buurt van Alblasserdam. Geheel intact overigens, net als z'n ballon.¹⁷

Gewend als wij eraan zijn om voetbalwedstrijden die aan de andere kant van de aardbol gespeeld worden in directe uitzendingen te bekijken op een hifi-kleuren-tv, komt deze door het *Rotterdamsch Nieuwsblad* met behulp van een simpele telefoonverbinding geproduceerde (voor-)vorm van televisie nu als uitermate krakkemikkig over. Maar juist in die krakkemikkigheid schuilt een element dat ons niet mag ontgaan. Immers, door de onvolledigheid van de weergave en de daar tegelijkertijd door het *Nieuwsblad* aan toegevoegde inspanningen om in het Hofpleingebied wel zoiets als de

'receptiecontext' van een stadion te creëren, ontstond een gebeurtenis die voor haar welslagen als vorm van representatie nadrukkelijk appelleerde aan de verbeeldingskracht van de toeschouwer. Alleen die toeschouwer kon letterlijk het plaatje compleet maken, want vanuit het gebouw van de krant werd weliswaar een soort projectie de stedelijke ruimte ingestuurd, maar die projectie was niet 'af', niet compleet. Het was veeleer – om in een voetbalterminologie te blijven – een voorzet, waar elk van de toeschouwers voor en door zijn eigen geestesoog nog een afronding aan moest geven. *Hier* werd ingespeeld op de inzet van het vermogen om dingen te zien die er feitelijk niet, of slechts in aanzet waren. Op dit vermogen speelde *ook* het sterk expanderende, moderne amusementsbedrijf van de vroege twintigste eeuw telkenmale in en dat werd daardoor bij de tijdgenoten ineens veel sterker en veel massaler tot ontwikkeling gebracht dan voorheen het geval was.

Het blijft een open vraag in hoeverre de gewone Rotterdammers nu echt de vaardigheid ontwikkelden om een realiteit te construeren die als het ware tussen pure fictie en pure werkelijkheid in lag. Onduidelijk blijft ook in welke mate zij zelf het toneel van grootstedelijke illusies beklommen om er min of meer bewust op mee te spelen. Maar dat door zo'n happening in de stedelijke ruimte als het *Rotterdamsch Nieuwsblad* op zondag 4 mei 1930 ten tonele voerde, hun gevoel voor show in elk geval geprikkeld werd, suggereert een foto van een omgeslagen kano, die op 5 mei in de krant werd afgedrukt in de marge van de zeer uitgebreide verslaggeving over de voetbalhappening. Boven de foto stond de kop 'Spelevaren in de Schie', eronder het volgende bijschrift:

'Drie Rotterdamsche jongens namen Zaterdagmiddag in de Schie de gelegenheid waar om hun cano te laten omslaan en even een bad te nemen. Er werden door enkele toeschouwers al maatregelen genomen om hen na te springen, maar de jongens zwommen als rotten en al gauw bleek, dat men hier met een spelletje te doen had. Bovenstaande foto geeft er een moment van weer. Zondagmiddag, toen de beide walkanten vol stonden met duizenden, die gekomen waren om voor de Nieuwsblad-gebouwen den Nederland-België wedstrijd en de ballonvaart te aanschouwen, werd het spelletje herhaald. Maar dit keer was niet gerekend op de politieboot, die dezen middag voor het Nieuwsblad was gestationneerd en wier bemanning de cano en haar zwemlustige roeiers inpikte'.¹⁸

De voetbaldemonstraties van het *Nieuwsblad* bleven nog jarenlang een vast nummer in het repertoire van de krant, al zal men ongetwijfeld in toenemende mate de concurrentie van de radio hebben gemerkt.¹⁹ Niettemin wisten de Rotterdammers ook tegen het einde van de jaren dertig de weg

naar de hoek Slagveld/Schiekade nog te vinden. Een bewijs daarvan is het openluchtfestijn dat het *Nieuwsblad* op 1 februari 1938 organiseerde en waar, de bittere koude ten spijt, vele duizenden op af kwamen. De aanleiding was de geboorte van prinses Beatrix. Om dat te vieren, deelde de krant op die eerste februari vanaf negen uur in de ochtend gratis beschuit met muisjes uit. Op het Slagveld werden tafels opgesteld, waarachter 'een lange rij vrolijke meisjes' – leerlingen van de Rotterdamsche Huishoudschool in de Graaf Florisstraat – 'in witte schorten met witte mutsjes' aan de lopende band beschuiten stonden te smeren. Om de menigte tijdens het wachten te amuseren, werden tegenover de tafels een muziektent en een pierement opgesteld, beide versierd met veel rood-wit-en-blauw en oranjelingers. Klokslag negen zongen de meisjes van de huishoudschool samen met het publiek uit volle borst het Wilhelmus, daarna begon het smeren en eten van de beschuiten. Niet iedereen at trouwens de traktatie op. Volgens de krant waren er ook mensen die hun beschuit mee naar huis namen, om hem als herinnering te bewaren.²⁰ De hele dag ging de beschuit-uitdeling door, waarbij de wachtenden over de volledige lengte van de Delftsche straat, tot vlakbij het Station D.P. in de rij zouden hebben gestaan en de uitdeelsters – songetwijfeld mede geïnspireerd door de bittere kou – voor extra vertier zorgden door zingend om de vuurpotten te dansen. Nadat 21.000 beschuiten waren uitgedeeld kwam er noodgedwongen een einde aan de actie. Niet omdat er geen liefhebbers meer waren, maar omdat – opnieuw volgens de krant zelf – in de hele stad geen beschuit meer te krijgen was. Niettemin, 'dit tafereel op het Slagveld was het allermooiste en het meest treffende, dat we vandaag in ons lieve, oude Rotterdam bijgewoond hebben' en bovendien 'weer eens een ouderwets, origineel *Nieuwsblad*-iets'.²¹

Minder exclusief een '*Nieuwsblad*-iets', maar minstens zo spectaculair was een ander onderdeel van de festiviteiten, waaraan op de hoek Slagveld/Schiekade eveneens een bijdrage werd geleverd: de feestelijke verlichting van de Rotterdamse binnenstad, in het bijzonder van de Coolsingel. Alle voorbereidingen waren getroffen en toen de geboorte van de kroonprinses op 31 januari 1938 een feit was, konden bij wijze van spreke meteen de schakelaars worden omgedraaid. Het werd de apotheose van het toneel van grootstedelijke illusies, zoals dat inmiddels een jaar of twintig op en om de Coolsingel gespeeld werd. Vooral de westelijke zijde van de boulevard was in de loop der tijden steeds verder opgetuigd met neonbuizen en lichtreclames in alle soorten en maten, terwijl aan de overkant ook het stadhuis al geregeld in een elektrisch zonnetje werd gezet om zo de wereldstedelijke ambiance nog verder te vergroten. Zelfs bij daglicht begon het er al steeds meer op te lijken, want na een getouwtrek van jaren was nu eindelijk, tussen postkantoor en Erasmiaans Gymnasium, de strak belijnde gevel van de nieuwe Beurs in aanbouw. Niettemin: achter en onder de neonbuizen was

de westelijke gevelwand op veel plaatsen nog een allesbehalve modern ogend, bij elkaar geraapt zootje en wat dat betreft was de illusie van grootsdelijkheid nog steeds het best te realiseren na het invallen van het duister. De boulevardbewoners haalden op de avond van 31 januari 1938 dan ook alles uit de (meter-)kast wat er uit te halen viel en de verslaggever van het *Nieuwsblad* deed vervolgens zijn uiterste best om in zijn beschrijving van het geheel een bijpassende hoeveelheid pathos te leggen:

‘Alsof een fee met haar staf de groote huizenzee had aangeraakt, zoo metamorfoseerde zich gisteren de Maasstad, zoodra het duister was gevallen, tot iets heel wonderlijk moois. In het hart van Rotterdam gloeide als een kostbare diamant, omzet met kleurige robijnen de Coolsingel, grandioos en onvergetelijk, gelijk een sprookje. Geen stad in den lande kan bogen op zóó iets onvergetelijks als Rotterdam gisteravond toonde en vanavond zal toonen op het gebied van licht- en kleurenrijkdom in haar centrum. Als een sprookje toonde zich onze boulevard, met haar compacte menschendrommen, die zich langs beide kanten schuifelend voortbewogen. En naarmate het donkerder was geworden, begonnen alle kleuren inniger te worden. Gezien vanaf de Bijenkorf, waar in neonlijnen en letters een welkom werd toegeroepen aan onze Oranjetelg, zag men de gansche apotheose van licht als een fantastisch reuzendecor. In voorname bogen glansden langs den ganschen boulevard de lichtende Oranjeballons met afwisselende kransen om de lichtpalen in de nationale kleuren. Blank lichtten de gevels van Stadhuis en Postkantoor en daartegenover weer de kleurlijnen in rood, geel, paars en blauw, wegschietend en opkruipend tegen de machtige huizenrijen, wier contouren als met goudpoeder bestrooid leken. En hoog op Atlanta twee oplaaiende vreugdevlammen, uitwaaierend in de van brons en goud doorwalmde lucht’.

Tenslotte liet de verslaggever van het *Nieuwsblad* zijn blik in noordelijke richting glijden:

‘Verder, hoog en laag aangebracht tegen de fel beschenen huizengevels met hun vlaggentooi en illuminatiën, schenen al die wondere kleuren, waarin het Oranje de boventoon voerde, zich te willen mengen met het lichtende tafereel, dat de achtergrond bood met haar rooden, fantastischen gloed van hoog opflakkerende vreugdevlammen aan de Schiedskade. En daar, massaal oprijzend naar de rose doorgloeiden avondhemel de zwarte contouren van de *Nieuwsblad*-gebouwen, waarvan felle lichtbundels het rossige zwerk boven de feestende sprookjesstad doorzwaaien. Een grandiooze afsluiting’.²³

Het liep storm om dit alles te kunnen aanschouwen; 'de duizendkoppige menigte wist van geen scheiden en in de café's, waar telkens staande het Wilhelmus werd aangeheven, konden geen nieuwe bezoekers meer worden toegelaten.'²³ Een dag later, op de avond van 1 februari, werd de voorstelling nog eens opgevoerd en zelfs uitgebreid met nog meer koningsgezind vertoon: eerst bliezen de mariniers voor het stadhuis de taptoe, 'via NCRV en Phohi' overal in den lande en zelfs in 'de Oost' en in 'de West' hoorbaar, en daarna volgde een defilé van de plaatselijke verenigingen, de burgerwacht en de brandweer met maar liefst – aldus het *Nieuwsblad* – veertig- tot vijftigduizend deelnemers. Burgemeester Droogleever Fortuijn stond op het bordes om te groeten voor elk passerend vaandel en later verscheen hij ook nog op het balkon om de menigte toe te spreken, die echter blauwbekend achterbleef toen hij weer naar binnen ging voor een 'gezellig samenzijn' met genodigden. Terwijl een aantal van de buiten achtergebleven feestgangers met onderkoelingsverschijnselen in het Coolsingelziekenhuis werd binnengebracht, kregen de burgemeester en zijn gasten – vermoedelijk niet degenen die eerder langs Schiekade en Delftsche straat in de rij hadden gestaan – in de Burgerzaal op hun beurt beschuit met muisjes geserveerd.²⁴

Het Hofplein, gezien vanaf de Schiekade, tijdens de voetbaldemonstratie van Holland-België op 4 mei 1930. Rechts de ballon van Pottum, die in de pauze vanaf het dak van het Nieuwsblad-gebouw zou opstijgen.
Bron: Als de dag van gisteren, nr. 12: 'Honderd jaar Rotterdam, de Rotterdammers en hun kranten', p. 280

Epiloog

De manier waarop het *Nieuwsblad* verslag deed van de feestelijkheden op de Coolsingel, alsook de aard en omlijsting van de happening die de krant zelf op 1 februari 1938 naar aanleiding van de geboorte van 'de Oranjetelg' in scène zette, geeft ons de gelegenheid om ter afsluiting nog even stil te staan bij een eerder aangeroerd punt. Ik doel op de burgermansjas, die het Rotterdamse amusementsbedrijf zichzelf en zijn publiek probeerde aan te trekken, toen het zich eerst, westelijk van Coolsingel en Coolvest, probeerde te onderscheiden van het ruigere vertier in de Polder en vervolgens een hoofdrol kreeg op het toneel van grootstedelijke illusies. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* en de wijze waarop die krant zijn eigen vestigingsplaats – eerst aan de Zuidblaak, later op de hoek Slagveld/Schiekade – inzette om via het creëren van allerlei happenings de aandacht op zich te vestigen, heb ik hier willen positioneren als zijnde nauw verwant aan dat amusementsbedrijf en mede daardoor werd het *Nieuwsblad* een andere, belangrijke speler op datzelfde toneel. Dat ook deze speler bij dit alles een burgermansjas droeg en die liefst ook zijn publiek aanpaste, komt onder andere tot uitdrukking in al dat sterk pro-Oranje getinte gedoe en geschrijf dat het *Nieuwsblad* rond de geboorte van prinses Beatrix ten beste gaf. Eerder heb ik eraan herinnerd hoe Abraham Tuschinski zijn eerste bioscoop in het Zandstraatkwartier burgerlijke respectabiliteit liet uitstralen, door naast het filmdoek borstbeelden van koningin en prins te plaatsen. Het *Nieuwsblad* tapte met overgave uit hetzelfde vaatje van de gevestigde orde en niet alleen in 1938 trouwens, want ook al na de geboorte van prinses Juliana op 30 april 1909 werd bijvoorbeeld het *Nieuwsblad*-gebouw feestelijk versierd en verlicht. Echter, het meest sprekende bewijs voor de respectabele burgerideologie van het *Nieuwsblad* en zijn geïntendeerde lezers is te vinden in de krant zelf. Dag na dag, jaargang na jaargang, en op alle mogelijke manieren stijgt daar die ideologie uit op. Echter, de inhoud van de krant vormt niet het onderwerp van dit artikel. Hier ging het ons om het *Nieuwsblad* als producent van 'modern' amusement in de vorm van grootstedelijke happenings; daarom nog slechts één, dichterbij ons eigenlijke onderwerp blijvend bewijs voor de burgerlijke ideologie van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* ter afsluiting. Het betreft een voorval uit november 1918, toen de gevestigde orde, met koningin en al, voor een moment leek te wankelen, nadat Troelstra uitgerekend in Rotterdam kwam aankondigen dat de revolutie op til was. Burgemeester Zimmerman kreeg last van knikkende knieën en probeerde met de revolutionairen in spe een deal te sluiten, maar het *Nieuwsblad* ging over tot een actie die geheel paste in de eigen traditie om het volk te paaien met vermaak en s-vertier. Op 18 november berichtte de krant:

'Bioscoopvoorstellingen voor de soldaten. Hiertoe in staat gesteld door de welwillende medewerking van den heer A. Chermoeck heeft de directie van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van Maandag a.s. af de bioscoop Kosmorama aan de Hoogstraat en het Prinses Theater aan den Schiedamscheweg ter beschikking van den commandant der troepen in Rotterdam, den luit.-kol. van den Generalen Staf Ten Bosch, kunnen stellen'.²⁵

Hoe druk de potentiële oproerkraaiers in het leger de voorstellingen in Kosmorama en het Prinses Theater hebben bezocht is niet bekend, maar een feit is wel dat de revolutie in Rotterdam nooit echt een poot aan de grond heeft gekregen.

Noten

- 1 Dit artikel is gedeeltelijk gebaseerd op A. van der Velden, 'Het Hofplein en de illusie van een wereldstad', in: M. Halbertsma en P. van Ulzen (red.), *Interbellum Rotterdam. Kunst en cultuur 1918-1940*, Rotterdam 2001, p. 93-120.
- 2 *Rotterdamsch Nieuwsblad* (RN), 19 oktober 1927 (en voorafgaande dagen). De voorbeelden van 'Kleintjes' zijn ontleend aan het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 1 november 1920, maar vergelijkbare advertentieteksten komt men in de jaren twintig dag in dag uit tegen in de krant. Het oplagecijfer voor de jaren twintig van ca. 100.000 wordt genoemd in Bram Oosterwilt en Hans Soeters, *'t Nieuwsblad. Een beeld van een Rotterdams dagblad*, z.p. 1991, p. 8. Frank van Vree vermeldt in zijn boek *De Nederlandse pers en Duitsland 1930-1939. Een studie over de vorming van de publieke opinie*, Groningen 1989, p. 52 dat het RN in 1939 incl. 'kopblad' 115.373 abonnees had. De (onbekende) cijfers voor de losse verkoop moeten daar dan nog bij worden opgeteld.
- 3 Over de plannen van Zimmermann, zie o.a. Paul van de Laar, *Stad van formaat. Geschiedenis van Rotterdam in de negentiende en twintigste eeuw*, Zwolle 2000, pp. 292 e.v.; over de aankoop van het gebouwencomplex van De Vereeniging en de plannen van het *Nieuwsblad* om zich te vestigen in het nieuwe, Rotterdamse stadshart, zie het jaaroverzicht van 1915 zoals opgenomen in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 1 januari 1916, alsmede de jaaroverzichten die ook in de daaropvolgende jaren op of omstreeks 1 januari werden gepubliceerd. De laatste alinea's van deze jaaroverzichten zijn stevast gewijd aan het reilen en zeilen van de krant in het voorafgaande jaar. In het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 1 januari 1916 verscheen tevens een advertentie, waarin de openbare verkoop van de inboedel van het Hotel-Restaurant De Vereeniging werd aangekondigd.
- 4 Ben Stroman, *Vandaag bestaat niet. Autobiografische momenten*, Den Haag 1981. Over het Zandstraatkwartier zie o.a.: F. van Vree, 'De verlokkingen van de Zandstraat. Vertier aan de zelfkant van een stedelijke samenleving', in: D. Kalb, S. Kingma (red.), *Balans en perspectief van de Nederlandse cultuurgeschiedenis. Fragmenten van vermaak, macht en plezier in moderniserend Nederland*, Amsterdam 1991, pp. 25-42; Herman Romer, *De ondergang van de Zandstraatbuurt. Het kwartier voor 1940*, Zaltbommel 1999.

- 5 *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 2 januari 1919.
- 6 Van de Laar, *Stad van formaat*, p. 292 e.v.
- 7 Zie over het amusementsbedrijf in het westelijk van Coolsingel en Coolvest gelegen gebied o.a. Herman Romer, *Bruisend Vertier in het Kruiskade-kwartier Zaltbommel* 1998; Van de Laar, *Stad van formaat*, p. 229 e.v.; Ch. A. Cocheret, *Openbare vermakelijkheden. Een Rotterdams tijdsbeeld, 1875-1925*, Rotterdam 1955, p. 30 e.v.; Steef Vooren, *Van Doon tot Van Duin: Rotterdam de Revue gepasseerd*, Utrecht 1990. Over de smaak van het uitgaande publiek in Rotterdam, zie Henk Gras, 'Acteur en 'markt' in de negentiende eeuw: de zaak Rotterdam', te verschijnen in het *Boekman Cahier*.
- 8 'Onze boulevard', in: *Weekblad gewijd aan de belangen van Rotterdam*, 23 februari 1929.
- 9 'Het moderne Rotterdam', in: *Weekblad gewijd aan de belangen van Rotterdam*, 25 juli 1925.
- 10 Over de vroege geschiedenis van de vaste bioscopen in Rotterdam, zie: Kristine de Valck, 'Buurtbioscopen in Rotterdam. Bioscooptheaters in de context van de modernisering van de maatschappij en de formatie van een nieuwe sociale orde, 1908-1920' (doctoraalscriptie Universiteit Utrecht 1997). Zie tevens: Henk Berg, *Over stalletjes en parket. Rotterdam en het witte doek. Een populair-historisch overzicht van de Rotterdamse en Schiedamse bioscopen (1896-1996)*, Rotterdam 1996. Over Tuschinski, zie o.a.: Nelleke Manneke en Arie van der Schoor, *Het grootste van het grootste. Leven en werk van Abraham Tuschinski (1886-1942)*, Capelle aan den IJssel 1997, en Henk van Gelder, *Abraham Tuschinski*, Amsterdam 1996.
- 11 Zie hierover: H.J. Scheffer, *In vorm gegoten. Het Rotterdamsch Nieuwsblad in de negentiende eeuw*, Den Haag 1981, met name de hoofdstukken 1 en 3.
- 12 Op de voorpagina van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 4 november 1920 verscheen bijvoorbeeld het volgende bericht: 'Gisteravond is door den heer L. L. de Graaf, lid van E.H. b. O. verbonden de machinist M.J. Weber, wonende Bajonetstraat 83, die zich met een schroevendraaier ernstig aan den middelvinger verwond had.'
- 13 H.J. Scheffer, *In vorm gegoten*, p. 232 e.v. De krant bood overigens ook nog allerlei andere vormen van vermaak: feuilletons, puzzels, prijsvragen, loterijen, knutselrubrieken, romanbijvoegsels, uitgebreide berichten over sport en – onder de rubriek Stadsnieuws – over de verlokkingen van het lokale uitgaansleven, dat alles meer en meer opgeluisterd met tekeningen en foto's, vanaf de tweede helft van de jaren twintig zelfs met complete en regelmatig verschijnende fotobijlagen. Bovendien werd al in 1896 voor de lezers een reis naar Parijs georganiseerd, in 1901 was er een bootreis langs de Rijn en later kon je als *Nieuwsblad*-lezer voor een vriendenprijsje naar de revue of boeken, reproducties van schilderijen en dergelijke kopen. (Idem).
- 14 Voor een mooi voorbeeld, zie de foto van de nachtelijke Coolsingel hier op pagina 96. Voor een opname van de Coolsingel bij daglicht, gemaakt vanuit vrijwel hetzelfde camerastandpunt, zie: Van de Laar, *Stad van formaat*, p. 366.
- 15 *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 19 oktober 1927.
- 16 Idem, 2 mei 1930.
- 17 Idem, 5 mei 1930.

-
- 18 Idem.
- 19 De laatste voetbaldemonstratie vond plaats op 17 maart 1940, minder dan twee maanden voor het bombardement van 14 mei 1940, waarbij het gebouwencomplex van het *Nieuwsblad* volledig in de as werd gelegd. De eerste voetbal-demonstratie organiseerde de krant op zondag 7 mei 1922, toen nog vanuit de oude vestiging aan de Zuidblaak.
- 20 *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 2 februari 1938.
- 21 Idem. De verslaggever legde die laatste woorden in de mond van een familie, die zelfs van buiten de stad naar Rotterdam gekomen zou zijn om de festiviteiten naar aanleiding van de geboorte van de kroonprinses mee te kunnen maken.
- 22 *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 februari 1938. Een foto van de feestelijk verlichte Coolsingel is te vinden in het *Rotterdamsch Jaarboekje* (1939), op de ongenummerde pagina naast p. xvii.
- 23 *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 februari 1938.
- 24 Idem, 2 februari 1938.
- 25 Geciteerd naar: Kristine de Valck, 'Buurtbioscopen in Rotterdam', p. 135.